

Dejan Durić

VELEBNO SEBSTVO. O JOŠ JEDNOM PSIHOANALITIČKOM ASPEKTU ROMANA TITO DORČIĆ VJENCESLAVA NOVAKA

dr. sc. Dejan Durić, Filozofski fakultet, Rijeka, prethodno priopćenje

UDK 881.163.42.09 Novak, V-31

Vezano uz problematiziranje žudnje Drugoga te jouissance Drugoga, koje su razrađene u radu Žudnja Drugoga i Jouissance Drugoga. O jednom psihoanalitičkom aspektu romana Tito Dorčić Vjenceslava Novaka, složena je problematika narcizma i narcističkoga sebstva, koja će biti razmatrana u ovome radu u kontekstu Kohutove psihologije sebstva te njegovih postavki o velebnom sebstvu te idealiziranoj roditeljskoj slici. Formiranje sebstva započinje kroz subjektive prededipske i edipske objektivne odnose s osobama s kojima je bio u najizravnijoj interakciji, što znači s ocem i majkom, a u našem slučaju napose s ocem jer je majka svedena na pasivan te utišan ženski princip. Stoga odnos obitelji Dorčić naspram svoje i ostalih klasa te njezin položaj u društvenim kretanjima i dinamizmu izravno utječe na principe odgoja, a problematika narcizma usko je povezana uz obiteljske i društvene interakcije.

Ključne riječi: *narcizam; obitelj; velebno sebstvo; objekti sebstva; idealizirana roditeljska slika; realizam; Vjenceslav Novak*

1. U okrilju narcizma

Drugi bitan aspekt romana *Tito Dorčić*, koji je usko vezan uz problematiziranje žudnje Drugoga te *jouissance* Drugoga, odnosno proizlazi iz njih, a koje sam razradio u radu *Žudnja Drugoga* i *Jouissance Drugoga*. O jednom psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić Vjenceslava Novaka* (usp. Durić 2011: 101-116), složena je problematika narcizma, koja se ostvaruje kroz višestruke i isprepletene odnose naslovnoga subjekta te entiteta iz njegove neposredne okoline tijekom procesa odrastanja.

Narcizam je jedan od najbitnijih i najpoticajnijih koncepata u psihoanalizi koji se u Freudovim razmatranjima pojavljuje 1910. godine, ali bitne konture, kako teorijske

tako i kliničke, zadobiva tek radom *Prilog uvodu u narcizam* (1914), a označava investiranje libida u *Ja* (*ego*) te predstavlja suprotnost objektivnoj ljubavi u kojoj je libido investiran u objekte (Evans 1996: 120). U navedenom tekstu Freud razlikuje dva tipa narcizma: primarni i sekundarni. Primarni narcizam je normalna razvojna faza djeteta u kojem je njegov libido usmjeren na njega samoga kao ljubavni objekt. Holmes ističe kako je primarni narcizam *normalni razvojni stupanj, koji prethodi objektivnim odnosima, sposobnosti da uspostavimo odnos s drugima – "investiramo libido u njih"* (Holmes 2003: 10). Sekundarni narcizam karakterizira povratak takvoga objektivnoga libida u *Ja* pa je subjekt libidno usmjeren na sebe, odnosno na ono što je nekada bio ili što bi tek htio biti ili pak na osobu koju poima kao dio vlastitoga sebstva (vidi Freud 1986: 58).¹ Razmatrani Freudov rad sugerira jednu bitnu činjenicu po genezu samoga *Ja*, a koja će kasnije postati presudna u Lacanovom povratku Freudu, te njegovom formuliranju razlike između *Ega* i *Ja* (*je* i *moi*). Za Lacana će tako *Ego* biti narcistička tvorba nastala na temelju pogrešnoga prepoznavanja sa zrcalnom slikom koja istovremeno uključuje erotske i agresivne komponente, karakteristične za narcizam. *Ja* pak predstavlja agensa nesvjesnoga. Stoga nakon uvođenja narcizma u Freudovoj teoriji možemo pratiti dvije različite geneze *Ja*. Prva se ostvaruje kroz diferencijaciju sistema nesvjesno-predsvjesno-svjesno (kasnije *id-ego-superego*), a druga kroz odnos primarnoga i sekundarnoga narcizma. Nakon Freuda, narcizam će bitnu ulogu odigrati i u koncepciji Frankfurtske škole.

Whitebook se u razmatranju problematike narcizma u okviru Frankfurtske škole znakovito referira na Horkheimerovo djelo *Kritička teorija I*, odnosno njegovo poglavlje *Autoritet i obitelj* u kojem se razmatra zalaz snažne očinske figure, čiji se značaj te ekonomska moć prebacuje na društvene čimbenike koji uvjetuju iracionalno podčinjavanje društvenim autoritetima (likovi diktatora, zvijezde popularne kulture, sportske zvijezde...). Razmatrano, prema Whitebookovu mišljenju, rezultira izravnim poistovjećivanjem s društvenom moći, što uzrokuje širenje narcističkih tipova osobnosti, kojima *nedostaje unutarnjih kapaciteta za samousmjeravanje koje je tradicionalni očinski autoritet nekada osiguravao, te koji su primjetno dobro prilagođeni, ali krajnje hladni i bezosjećajni, usmjereni na štovanje moći te mazohističku podređenost* (Whitebook 1995: 58). U navedenim riječima ne može se ne osjetiti odjek Laschova naricanje za snažnim, sada detroniziranim očinskim figurama te tradicionalnom, čvrstom obiteljskom strukturom, jer suton istih, prema njegovu mišljenju, u konačnici rezultira upravo narcističkim sebstvom.² U nastavku ćemo vidjeti kako narcističko sebstvo jednako može biti rezultat propusta u brizi za dijete čak i unutar obiteljskih struktura koje su čvrsto patrijarhalno organizirane poput obitelji Dorčić. Budući da *narcističke potrebe spadaju u najelementarnije i najmoćnije duševne težnje, osobito je važno spomenuti da ciljevi, a time i konkretni sadržaji narcističkih težnji, zavise od određene strukture nekog društva* (Fromm

¹ Freud tako smatra da povratak objektivnoga libida u *Ja* i njegovo pretvaranje u narcizam ujedno predstavlja ponovno ostvarenje sretne ljubavi i, s druge strane, jedna stvarna sretna ljubav odgovara prvobitnom stanju u kojem se ne mogu razlikovati objektivni i *Ja-libido* (Freud 1986: 67).

² O navedenoj problematici više u Lasch, 1986.

1980: 23), što sam nastojao prikazati u ranije spomenutom radu u kojem sam problematizirao koncept žudnje Drugoga i *jouissance* Drugoga u kontekstu klasnih odnosa (vidi Durić 2011: 101-116).

U razmatranju narcizma u Novakovu romanu nastavit ću se kretati pozitivnom linijom vrednovanja narcizma, koja je krenula od Herberta Marcusea, a koju je posebice revitalizirao Heinz Kohut u svojoj psihologiji sebstva, smatrajući kako je određena doza narcizma tijekom formativnih godina prijeko potrebna kako bi subjekt mogao razviti odgovarajuću mjeru samopouzdanja te samopoštovanja. Bitno je istaknuti da su pojedini autori poput spomenutoga Marcusea upravo u narcizmu vidjeli mogućnost radikalnoga otpora previše edipiziranom svijetu u kojem su pojedinci potisnuli svoje nagonске porive upravo preko obiteljskih kompleksa. Pritom je narcizam nerazdvojno povezan s (auto)agresijom i nagonom smrti, premda, treba istaknuti, u tim je slučajevima smrt predstavljala bijeg od neopravdane patnje i odricanja. Daljnje odjeke ovih ideja možemo tražiti i u samoubojstvu Tita Dorčića.

Za razliku od Freudovih postavki o primarnom (pozitivnom) i sekundarnom (negativnom) narcizmu koji isključuje objektivne odnose, Kohut pokazuje kako upravo narcizam nastaje iz različitih oblika relacija među objektima što znači da su *neki od najžešćih narcističkih doživljaja vezani za objekte. To su objekti koji se koriste u službi sebstva i održavanja njegovih nagonskih investicija, ili oni objekti koje osoba sama doživljava kao dijelove sebstva*³ (Kohut 1990: X). Objekte koji su u službi sebstva Kohut naziva **objektima sebstva** (*self objects*). Navedeni je koncept poprilično bitan jer sugerira da prije nego što dijete razvije stabilne i potpune odnose s osobama iz vlastitoga okruženja, te shvati da nije svemoćno, postoje objekti koji imaju ulogu svojevršnih prijelaznih entiteta između subjekta i svijeta (unutarpsihičke i izvanpsihičke stvarnosti) te ga usmjeravaju da se postepeno prilagodi zahtjevima normativnoga društvenoga okruženja. Takvi objekti jednim su dijelom shvaćeni, poprilično paradoksalno, kao dio sebstva, ali drugim dijelom kao nešto što sasvim ne pripada sebstvu nego izvanjskome svijetu pa su zbog toga vrlo bliski Winnicottovom konceptu prijelaznih objekta i prijelaznoga prostora.⁴ Objekte sebstva ne treba brkati s **objektima koji se**

³ Termin *sebstvo* ključni je termin psihoanalitičke teorije, a Kohut smatra kako ga treba razlikovati od *ida*, *ega* i *superega*, kao i pojmova *ličnost* te *identitet*. Prema njegovu mišljenju, *id*, *ego* i *superego* tako predstavljaju psihički aparat, a *ličnost* i *identitet* termini su koji nisu dio psihoanalitičke teorije. *Sebstvo* pak predstavlja *sadržaj mentalnoga aparata*, (odnosno) *strukturu unutar njega*, (...) *no ono nije njegov sastavni dio, tj. nije jedno od njegovih pokretačkih snaga pomoću kojih djeluje* (Kohut 1990: X).

⁴ Prijelazni prostor je *područje u kojem dijete osjeća da on ili ona stvara i kontrolira objekte, ali također percipira da ti objekti pripadaju svijetu drugih ljudi* (Elliott 2002: 74). Prema tome, i kod Kohuta i kod Winnicotta imamo sličnu situaciju jer razmatrani objekti predstavljaju nužnost te prvi korak na putu prema ostvarivanju kako samostalnoga sebstva tako i odnosa s komunikacijskom zajednicom. Posrijedi su dijeljeni objekti jer ih dijete dijeli s vanjskim svijetom. Ako je roditelj prvotno poiman kao objekt sebstva, to je stoga jer ga dijete u početku shvaća kao produžetak vlastitoga sebstva, ali roditelj je istovremeno i entitet koji pripada vanjskome svijetu jer je i sam dio komunikacijske zajednice. Holmes tako navodi kako se *odnosi s objektima sebstva mogu doživljavati kao posve iluzorni i defanzivni – kao način izbjegavanja traumatične spoznaje bespomoćnosti i ranjivosti djetinjstva* (Holmes 2003: 41).

iskorištavaju u službi sebstva jer potonji uključuju entitete iz subjektive okoline koji su svedeni na puke objekte u službi zadovoljavanja vlastitih narcističkih pobuda. U kontekstu Tita Dorčića jednako će se bitnima pokazati objekti sebstva kao i objekti koji se iskorištavaju u službi sebstva.

2. Narcističko sebstvo Tita Dorčića

Pod objektima sebstva podrazumijevaju se osobe koje s djetetom prvotno stupaju u interakciju, a to su roditelji jer predstavljaju prve posrednike preko kojih se uspostavlja odnos djeteta s vanjskim svijetom. U našem slučaju to su Andrija i Lucija Dorčić. Elliott smatra kako u Kohutovoj teoriji postoje dvije vrste razmatranih objekata te ih dijeli na **zrcaleće objekte sebstva** te **idealizirane objekte sebstva**. Elliottova podjela zapravo sugerira odnos između Kohutova **grandioznoga**, odnosno **veľbnoga sebstva** za koji je karakterističan **zrcaleći prijenos** te **idealizirane roditeljske slike** za koju je znakovit **idealizirajući prijenos**. Jasno je da su roditelji prvi zrcaleći objekti sebstva jer potvrđuju djetetu njegov osjećaj svemoći i veličine pa se uz navedeni segment veže razvoj veľbnoga sebstva. Dijete, naime, u početku misli kako je svemoguć, a roditelji mu to potvrđuju. Idealizirani objekti sebstva su pak vezani uz edipsko razdoblje kada subjekt želi postati poput Drugoga koji se smješta u poziciju ideala pa je ovaj segment vezan uz idealiziranu roditeljsku sliku (usp. Elliott 2002: 96).⁵ Dijete u početku precjenjuje kako intelektualne tako i moralne kvalitete svojih prvih staratelja, a znamo da su još od Freuda naovamo prvi ideali za dijete njegovi roditelji.⁶

U analizi narcizma u Novakovu romanu valja krenuti upravo od odnosa idealizirane roditeljske slike i veľbnog sebstva koje se prema Kohutovu mišljenju odnose kao objekt naspram subjekta (vidi Kohut 1990: 28).⁷

Odnos roditelja naspram Tita tijekom njegova odrastanja posebice je važan za psihološki sloj romana. Evidentno je kako su se roditelji pretjerano brinuli za dijete te su ga sebično usmjeravali na pogrešnu stranu kako bi ispunio njihove ambicije, što je u konačnici rezultiralo narcističkim, nesamostalnim, odnosno ovisnim subjektom. Znakovito je kako se Tito neprestano osjeća nezadovoljno u vlastitoj koži, a kada se i ostvari naum roditelja te postane činovnik biva nesretan, premda zbog usađenoga osjećaja veličine, mora dalje sudjelovati u maskeradi te se služiti svim raspoloživim sredstvima kako bi je održao na životu.

⁵ Elliott stoga dobro zaključuje kako su *narcistička idealizacija i grandioznost, ako su podržani od drugih, osnova na kojoj počiva osjećaj samopouzdanja* (Elliott 2002: 96).

⁶ Mitchell i Black navode kako je u Kohutovoj teoriji zdravo i izgrađeno sebstvo rezultat djelovanja triju međusobno povezanih procesa koji uključuju objekte sebstva. Prvo objekti sebstva trebaju potvrđivati djetetovu veličinu i svemoć. Potom objekti sebstva trebaju uključivati interakciju djeteta s moćnim Drugima koji mogu i trebaju poslužiti kao svojevrsni ideali. Naposljetku, odnos između objekata sebstva i djeteta treba počivati na načelu sličnosti i prisnosti (vidi Mitchell i Black 1995: 159).

⁷ Na sličnome je tragu i Lasch, smatrajući kako maštarije o svemoći, *udružene s pounutrenim slikama dobrih roditelja pomoću kojih se pokušava zaštititi, postaju srž "veličajne predodžbe o sebi"* (Lasch 1986: 44).

Krenimo redom od najjednostavnije situacije: Andrija i Lucija predstavljali su za Tita zrcaleće objekte sebstva koji su mu neprestano sugerirali kako ga čeka velika i uspješna karijera u činovništvu. Kako bi kompenzirali njegovu nezainteresiranost te očigledan nedostatak talenta, nisu mu ništa uskraćivali, a tako niti ribarenje koje mu je predstavljalo zadovoljstvo i životni poziv, ali u isto vrijeme i veliku prijetnju njegovim roditeljima. Tijekom formativnih godina veličajnost i grandioznost sebstva se postepeno ograničavaju, čemu doprinosi takozvana **optimalna frustracija**⁸, postepen proces razočaranja koje djetetu sugerira kako ne može uvijek imati ono što želi. Na taj se način prihvaćaju zahtjevi vanjskoga svijeta nužni za integraciju u kulturnu zajednicu te se *cjelokupna struktura na kraju integrira u ličnost odrasle osobe i nagonским gorivom snabdijeva naše ambicije i ciljeve podešene prema egu, snabdijeva nas nagonским gorivom da bismo mogli uživati u svojim aktivnostima i ostvariti značajne aspekte samopoštovanja* (Kohut 1990: 34). Upravo zbog osobitoga odnosa roditelja naspram Tita on nikada nije doživio optimalnu frustraciju. S jedne strane, pristup ribarenju⁹ mu je ipak bio dozvoljen kao nagrada za učenje u školi, što sugerira da mu je ipak omogućeno da uvijek dobije što želi¹⁰. S druge strane, podmićivanjem učitelja i sredstvima prilagodbe Tito prolazi školu s dobrim rezultatima uvjeren u svoje sposobnosti koje dodatno pojačavaju roditelji svojim nerazumnim i nerealnim divljenjem naspram djeteta, kojemu je katkada potrebno reći da ne može učiniti sve što je zamislio. Stoga se u Titovu slučaju velebno sebstvo ne stapa s egom, kao spremište ambicija kojima se teži, nego se zadržava u svom arhaičnom obliku, dakle na prvotnoj djetinjoj razini izrazite usmjerenosti na sebe, što će, vidjet ćemo, imati daljnje implikacije po Titov odnos naspram okoline.

Osoba pak, čiji su roditelji na odgovarajući način reagirali na djetetove prvotne narcističke reakcije i ispade, s vremenom uočava vlastite nedostatke i ograničenja te prilagođava vlastiti narcizam realnoj slici te odnosu s okolinom jer je *općenit preduvjet mentalnog zdravlja u narcističkom odsječku ličnosti postpuno uviđanje stvarnih nesavršenosti i ograničavanja sebstva, tj. postupno smanjivanje područja moći veličajne maštarije* (Kohut 1990: 96). Treba također istaknuti kako Kohut smatra, što je osobito bitno, da je razvoj velebnog sebstva jednako rezultat djetetova narcizma (vidi Kohut 1990: 96), ali i karakteristika osoba s kojima je ono u najprisnijoj interakciji.¹¹ *Tito Dorčić* zorno

⁸ Optimalnu frustraciju možemo također shvatiti kao podnošljiva razočaranja koja nastaju uslijed potrebe za objektom sebstva, koji je u tom trenutku nedostupan, a koja *vode do ustanovljavanja unutrašnjih struktura koje dokazuju sposobnost samoumirivanja i stjecanja temeljne trpeljivosti prema napetosti u narcističkom području* (Kohut 1990: 57, 58)

⁹ Ribarenje te neizmijerna Titova ljubav prema moru i tom zanimanju predstavljaju čimbenika koji sugerira subjektovo samoispunjenje.

¹⁰ *Uostalom, Andrijina je i Lucijina ljubav prema Titu bila odviše jaka i prelazila - kao što se često događa kod jedinaca - u sljepilo, a da bi bili pokušali odlučnije kratiti malome ono, što je toliko veselilo njegovo srce* (Novak 1960: 18) Naveden citat jasno signalizira kako Novak ponovno barata s konceptom ljubavi koja postaje teret sama sebi, kao i u slučaju odnosa Jurja i Ante Stipančića u *Posljednjim Stipančićima*.

¹¹ Stoga Kohut kaže kako *konačni ciljevi i smisao neke osobe i njeno samopoštovanje nose otisak relevantnih karakteristika i stavova slika onih osoba u kojima se djetetovo velebno sebstvo odražavalo ili koje je dijete prihvaćalo kao produžetke vlastite veličine* (Kohut 1990: 95).

prikazuje situaciju u kojoj su roditelji krajnje neadekvatno reagirali zbog vlastitih interesa te uklonili bilo kakvu mogućnost da sin shvati vlastite doseg i ograničenja. Roditelji ga uzdržavaju i financiraju, odnosno, kao krajnje nesamostalnoga entiteta, uopće ga održavaju na životu. Njihova je jedina funkcija da zadovolje vlastitoga sina te njegovo velebno sebstvo tako da mu u potpunosti podrede vlastite živote, vjerujući kako će jednoga dana moći uživati u djeliću njegove veličine. Navedeno se izjalovljuje jer ih Tito ne poziva niti na vlastito vjenčanje, smatrajući ih sada nižim staležom te prijetnjom vlastitom društvenom ugledu. Tito tako ne uspijeva razviti realnu sliku o sebi jer su roditelji uvijek poticali idealizirani sliku djeteta. Primjerice, kada se Tito preko praznika vraća u Senj sa studija u Beču, izrazito mu laskaju govorkanja o njemu kao bečkom studentu. Smatra kako više ne pripada senjskom malograđanskom okruženju, nego se odijelio od njega te je svojevrsna viša kasta. Stoga je problematiziranje velebnoga sebstva u romanu dvostruko: s jedne strane se razmatra kroz Titovu uvjetovanost žudnjom Drugoga te njegovim vlastitim psihološkim predispozicijama, a s druge strane bitnim karakternim te svjetonazorskim osobinama napose njegova oca, koji je vlastiti neispunjeni narcizam te želju za staleškim pregrupiranjem projicirao na sina. Stoga se Titov narcizam u odrasloj dobi napaja na dvama izvorima.

Kohut smatra da se pod sličnim povoljnim okolnostima idealizirana slika roditelja također integrira u odraslu ličnost (usp. Kohut 1990: 24), čime postaje dijelom našega superega kao svojevrsni ideal kojem težimo. Još iz frejdske psihoanalize znamo kako nakon razrješenja Edipova kompleksa dolazi do pounutrenja roditeljskih figura, napose očinske, odnosno njihovih zabrana, koje postaju idealima superega, svojevrsnim normama i pravilima kojima se teži. Dijete tijekom daljnje socijalizacije može i treba početi sumnjati u autoritet roditelja, čime se norme i vrijednosti modificiraju. Kohut također nije daleko od navedenih razmatranja jer iznosi sličnu postavku prema kojoj dijete s vremenom spoznaje pozitivne i negativne aspekte roditeljskih uloga, što je nužno kako bi se oni pozitivni pohranili kao ideali superega.¹² Ukoliko ne dođe do nužne spoznaje, idealizirana roditeljska slika ostaje na razini arhaičnoga objekta sebstva koja podržava narcizam (usp. Kohut 1990: 25), što se događa u našem slučaju pa *premda djetetovi edipski i prededipski objekti odlučno utječu na oblikovanje odrasle ličnosti, jer ostavljaju trajan trag na kasnije porivne sklonosti i izbor objekata, njihovu ulogu preteča psihološke strukture možemo smatrati bar jednako toliko važnim* (Kohut 1990: 38).

Andrija ne razumije niti nastoji razumjeti poteškoće s kojima se susreće njegov sin. Tito je jedino i obožavano dijete – dragocjeni falus – a roditelji, kako otac tako i majka, čine sve za njega i umjesto njega. Tito je svjestan da se ne mora truditi oko ičega

¹² Kohut razlikuje, u kontekstu smanjenja idealizacije, dvije bitne faze: prededipsku i edipsku. U prededipskoj fazi *dok dijete idealizira roditelje, idealizirajuća konstelacija otvorena je ispravicima i promjenama pomoću stvarnoga iskustva (dijete uviđa stvarna svojstva roditelja)* (Kohut 1990: 36). Nakon toga slijedi edipsko razdoblje snažnih razočaranja kada dijete shvaća da ne može imati što želi (roditelja suprotnoga spola) pa *pounutrivanje (u odgovarajućoj fazi) onih aspekata edipskih objekata koji su bili katektirani objektivnim libidom (i agresijom) vodi do izgrađivanja onih aspekata superega koji egu upravljaju naredbe i zabrane, pohvalu, grdnju i kaznu, koje su roditelji prije upravljali djetetu* (Kohut 1990: 36).

jer se može obratiti roditeljima, a oni će se pobrinuti za sve što mu treba, čime *pounutrene slike drugih, pohranjene u nesvjesnom u ranom dobu, postaju i slike o samome sebi* (Lasch 1986: 43). Iz navedenoga sustava odnosa proizlazi kako Titu nije omogućeno da živi vlastiti život, nego su to njegovi roditelji, napose otac, činili za njega, čime su potisnuti i ugušeni svi impulsi prema samostalnosti i mogućnosti doživljavanja životnih frustracija. Stoga roditelji tijekom cijeloga romana ostaju na razini objekata sebstva jer nikada nije došlo do prijeko potrebnoga razdvajanja – oni su istovremeno dio Titova sebstva, ali i njegova veza s vanjskim svijetom. Preko očeva posredništva Tito prolazi školu te pronalazi kasnije zaposlenje. U situaciji kada treba pronaći posao nakon što dobije otkaz u Senju, Andrija nudi svoju pomoć i veze, a izgubljeni Tito ih s predumišljajem prihvaća. Idealizacija oca se vidi kroz odnose prema Regini. U završnoj etapi njihova braka ona pokušava zaštititi vlastitu slobodu dok je Tito sve više nastoji podrediti svom utjecaju, smatrajući kako je njegova majka bila poslušna ocu pa Regina treba biti njemu, u čemu se ogleda i snažan poticaj reprodukciji patrijarhata.¹³ Otac je sveden na svemoćnu nesvjesnu figuru koja uvijek uspijeva izglati probleme, a to je predodžba idealiziranoga prededipskoga oca, o kojem teoretizira Jessica Benjamin.¹⁴ Iz analize možemo zaključiti kako se u Titovu nesvjesnom idealizirana roditeljska figura zadržava u svom arhaičnom obliku, a posrijedi je nesvjesna predodžba o ocu najranije dobi koji predstavlja uzbudljivi vanjski svijet, vezu s njim, te težnju da se bude poput ideala (vidi Benjamin 1995: 57, 58). Stavovi Benjamin tako korespondiraju s kohutovskim prededipskim odnosima naspram objekata sebstva.

O navedenim procesima znakovito svjedočimo i na narativnoj razini romana kroz začetak mnogostrukoga viđenja kojim pripovjedač tendira iste situacije prikazati iz rakursa različitih subjekata. Tito izvještava roditelje o svom novom životu u P., prijateljstvom sa šefom Puhovcem, njegovom kćerkom Reginom, ali ne otkriva pravo stanje stvari nego je posrijedi ponovno svojevrsna idealna projekcija i maskerada. Roditelji pak ne vide, niti žele vidjeti kako je sve tek opsjena i situacija daleko od bilo kakve realne predodžbe o pravom stanju stvari te se raduju nepostojećim uspjesima sina. Također saznajemo i o Puhovčevom viđenju Tita iz kojega vidimo kako sumnja u njegove sposobnosti, premda i njega uspijeva zavesti svojom dobrom mimikrijom. Ovakvo supostavljanje triju viđenja iste situacije dodatno pojačava narcističke segmente u motivaciji subjekta jer otkriva kako su roditelji tijekom Titova odrastanja bili zaslijepljeni vlastitim djetetom.

Zato Tito ne uspijeva razviti autonomno sebstvo koje poima kako je njegovo djelovanje proisteklo od njega samoga. Tito je uvijek činio ono što su mu rekli da čini: išao je u školu iako nije želio, učio je unatoč manjku interesa i motivacije za učenje, studirao je jer je to odgovaralo velikoj predodžbi roditelja o njemu. Vrlo je znakovito

¹³ – *Slomit ću ja njoj taj neki gospodski ponos... – govorio je iz uvjerenja, jer je i u njegovoj rodnoj kući bio otac neograničen gospodar, pred kojega je mati imala jedva svoju vlastitu volju. A tako je bilo i u djeda i u pradjeda, i bog zna, dokle je to dosegalo do vremena, kad žena nije bila smatrana čovjekom* (Novak 1960: 134).

¹⁴ Andrija tako neuspješno pokušava nuditi mito Kopetzkom kako bi Tita primio natrag na posao, a kada to ne uspije, uz pomoć biskupa, kojemu je učinio uslugu, pronalazi mu posao u civilnoj Hrvatskoj.

kako je uvijek izbjegavao društveno nepoželjno ponašanje te sumnjiva društva jer je bio usmjeren na podržavanje društvenoga konformizma kako ne bi doveo u pitanje vlastiti uspon na društvenoj ljestvici. Kada biva poslan izvan roditeljskoga doma i rodnoga grada na studij u Beč, gdje bi treba napokon steći neovisnost, Tito izbjegava druge ljude i jedine osobe s kojima održava koliko-toliko normalan kontakt su roditelji. Iz razmatranih odnosa zaključujemo dvije bitne činjenice, koje su prema Žižekovim navodima, također karakteristike narcističkoga tipa subjektivnosti. Kao prvo, Tito prema ljudima iz svoje okoline neprestano osjeća izrazito nepovjerenje, u čemu se ogleda strah od zavisnosti od drugih ljudi, ali i bijeg od mogućnosti snažnijega i kompleksnijeg emocionalnoga vezivanja. Stoga ovakav tip subjekta prednost daje kratkotrajnim odnosima isključivo seksualne prirode (vidi Žižek 1986: 316). Epizoda s trafikanticom u Beču svjedoči o krajnjoj Titovoj emocionalnoj ravnodušnosti jer prema djevojci osjeća jedino snažnu seksualnu privlačnost bez ikakvoga poriva za snažnije osjećajno povezivanje. S druge strane, takav subjekt *izvana poštuje "pravila igre", konformist je, dok u zbilji "igru ne uzima ozbiljno"*¹⁵, *"on je igra" samo zato da bi izbjegao kaznu i da bi društveno uspio* (Žižek 1986: 316), te je i sam uvjeren da se drugi ponašaju na način sličan njemu.

Kohut smatra kako traumatski doživljaji vezani uz objekte sebstva u prededipskom i edipskom te razdoblju latencije predstavljaju poteškoće za razvoj i kasnije djelovanje psihičkoga aparata, a pošto nije riječ o gubitku objekta, možemo pretpostaviti traumatsko razočaranje idealiziranim objektom koje onemogućuje potpuno pounutrenje objekta.¹⁶ Posljedica toga jest da dijete (Tito) *nije stekao potrebnu unutaraju strukturu (pa) njegova psiha ostaje fiksirana na arhaični objekt sebstva, a ličnost će čitavoga života ostati ovisna o stanovitim objektima u obliku snažne gladi za objektom* (Kohut 1990: 40). Kohut, dakle, sugerira kako nešto nedostaje u psihičkom aparatu jer nije došlo do potpunoga pounutrenja pa vanjski objekti i odnos s njima, njihovo trebanje, označava nadomjestak kojim se nastoji ispuniti unutaraju manjak. Zato, drži Kohut, oni niti nemaju prava obilježja objekta jer prema njima subjekt ništa ne osjeća niti su im bitne osobine njihova karaktera (usp. Kohut 1990: 40). Razmatrana situacija je značajna jer nas dovodi u kontekst druge bitne karakteristike Titova narcističkoga sebstva – korištenja drugih ljudi kao pukih produžetaka vlastitoga sebstva. Bitne osobe u njegovom životu doživljene su na navedeni način jer je Tito, kao i svaki pravi Narcis, ovisan o odobravanju drugih: Kopetzskoga, Puhovca, Regine te vlastite okoline u cjelini. On nema razvijenu potrebu za emocionalnim povezivanjem s ljudima, što se neprestano naglašava u narativnim segmentima koji razmatraju njegovo školovanje i odrastanje. Navedeno ide toliko daleko da se Tito doslovno povlađuje Kopetzskom kako bi bio pohvaljen, a time i dosegao nerealno visoki društveni te profesionalni status.

¹⁵ U romanu se spominje kako je *pravo, puno zadovoljstvo duše osjetio istom u Rikinoj konobi* (Novak 1960: 56), u koju je dolazio potajice.

¹⁶ Zato Kohut i zaključuje kako u području narcizma, *vrlo rani traumatski poremećaji u odnosu prema arhaičnom idealiziranom objektu sebstva, i naročito traumatska razočaranja objektom, mogu nedvosmisleno omesti razvoj temeljne sposobnosti psihe da sama održi narcističku ravnotežu ličnosti* (Kohut 1990: 40).

Prema Žižekovu mišljenju, a što proizlazi i iz Laschovih razmatranja, Narcis se odlikuje vrlo ograničenim mogućnostima emocionalne interakcije s drugim ljudima, što je također usko povezano s netom navedenim razmatranjem korištenja drugih ljudi kao produžetaka vlastitoga sebstva. Iako ponešto kruta, Žižekova podjela nam može u ovome slučaju biti podosta korisna i ilustrativna, a prema njoj svaki narcistički subjekt dijeli druge osobe na tri kategorije (vidi Žižek 1986: 315).

U prvu kategoriju ulaze **idealni drugi** za koje se podrazumijeva da su svojim društvenim, kulturnim, političkim, ekonomskim utjecajem iznad subjekta pa od njih traži potvrdu te oni trebaju funkcionirati kao nadgradnja njegovoga velebnoga sebstva. Posrijedi su, dakle, ideali koje se teži dostići ili koji svojim odobravanjem podižu razinu osobnoga samopouzdanja. Tito koristi Puhovca zbog njegovog društvenog i profesionalnoga statusa samo kako bi došao do Regine.¹⁷ Kada ga napušta Regina, ima dojam da se okolina urotila protiv njega te podržava njezinu stranu jer ona nije bila predmetom ljubavi, odnosno ravnopravan subjekt u interkomunikacijskom odnosu s Titom, nego puki objekt u službi sebstva koji je omogućavao, putem dobrih obiteljskih veza, poželjno društveno, klasno i profesionalno pozicioniranje te odobravanje okoline. Gubitkom Regine, Tito gubi produžetak vlastitoga sebstva, a jedinu pravi udarac njegovom narcizmu, odnosno svojevrsna narcistička frustracija, bilo je Reginino odbijanje da mu se pokori.¹⁸ Odnos psihičkoga i društvenoga također odigrava osobitu ulogu jer se Tito zbog svoje profesionalne te emocionalne (ne)spособnosti i iskorijenjenosti ne snalazi izvan svoga prirodnoga habitusa pa ne sklapa pretjerano prijateljstva s ljudima. Upravo se u odnosu s Reginom vidi njegova drugost, nedostatak duha, takta, obrazovanja i širokoga svjetonazora. Regina se naspram njega doima kao snažan, samostalan, emancipiran subjekt, široke kulture i svjetonazora, svjestan svojega društvenoga položaja. Manjak naspram Regine Tito nastoji prikriti lukavošću i dodvoravanjem, maskiranjem, premda nikada ne uspijeva razviti socijalnu inteligenciju te uvijek ostaje na razini djeteta jer nije spreman osjetiti niti podijeliti emocije s drugim ljudima.

U drugu skupinu pak ulaze **osobe** za koje narcistički subjekt vjeruje da su se **urotile protiv njega** te ugrožavaju njegovo nastojanje da se afirmira na društvenoj i kulturnoj sceni. U ovu kategoriju ulaze likovi Kopetzskoga, ravnatelja gimnazije te pojedinih gimnazijskih profesora jer za njih Tito izričito vjeruje kako ga ne vole bez ikakvoga povoda. U slučaju velebnoga sebstva osoba *pokušava očuvati prvotni narcizam usredotočujući savršenstvo i moć na sebstvo i s prezirom se odvrćući od izvanjskosti kojoj se pripisuju sve nesavršenosti* (Kohut 1990: 94). Stoga i Tito često ima mišljenje kako nije problem u njemu nego njegovoj okolini – drugi ga ne vole, zavide mu, podmeću mu, što

¹⁷ *Točno je bio upućen u rodbinske i prijateljske veze Puhovčeve s najuglednijim i najuplivnijim obiteljima u zemlji, pa je već u sebi stvorio odluku, da takvome šefu mora pošto poto omiljeti...* (Novak 1960: 84).

¹⁸ Kohut je skovao termin **transmuting internalization**, koji označava psihički proces koji se neprestano ponavlja te kojim subjekt pokušava nadvladati frustracije i razočaranja te njihove pozitivne aspekte ugraditi u vlastito sebstvo (vidi Mitchell i Black 1995: 160). Tito Dorčić je, proizlazi iz navedenoga, bio lišen takvih procesa.

je očiti primjer klajnijanske projektivne identifikacije¹⁹ koja podrazumijeva *fantaziju u kojoj se određeni aspekti sebstva, shvaćeni kao nepodnošljivi, projiciraju na nekoga drugoga. Na taj se način osoba osjeća kako taj dio njihova sebstva (uključujući osjećaje vezane uz njega) više ne pripada njima* (Segal 2004: 37). Tito je zapravo taj koji zavidi, podmeće, vara, predstavlja se za nekoga tko nije.

U treću skupinu, smatra Žižek, ulaze svi ostali **koji su tu samo zato da ih iskoristimo, a zatim odbacimo** (Žižek 1986: 315). Takav je karakter u romanu Duić, obični, alkoholu skloni sudski pisar i Dorčićev kolega koji jedva prehranjuje vlastitu obitelj. Podmićivanjem i lukavošću Tito pridobiva naivnoga te egzistencijalno potkopanoga Duića za sebe te koristi njegove profesionalne vještine i sposobnosti za vlastiti probitak, bolje profesionalno pozicioniranje te dodvoravanje Puhovcu. Drugim riječima rečeno, Duićeve poslovne kompetencije i uspjehe Tito pripisuje sebi te se koristi njima kao da su njegove vlastite. Od svega toga upravo Duić ima najmanje koristi. Posrijedi je najelementarniji oblik korištenja druge osobe kao sredstva, pukoga instrumenta za prikrivanje vlastitoga manjka. Međutim, u rasponu od prve do treće skupine također se ogleđa jedna bitna činjenica – narcistički subjekt *lako upravljajući dojmovima koje ostavlja na druge, pohlepan je za divljenjem* (Regine, Puhovca), *ali prezriv prema onima koje manipulira* (Duić) *ne bi li mu ga pružili* (Lasch 1986: 43).

Kroz razmatrane tri skupine odnosa ogleđa se Kohutova treća skupina narcističkih poremećaja s obzirom na idealizirajući objekt u kojima idealizacija superega nije potpuna pa je subjekt primoran neprestano tražiti ideale u Drugome koji mu neprestano treba davati potvrde za njegovu vlastitu vrijednost (vidi Kohut 1990: 40, 41).²⁰ Titovo socijalno općenje je hladno i proračunato, bez istinske potrebe za drugim ljudima. Činjenicu kako Tito ne koristi druge ljude kao ravnopravne subjekte koji poput njega imaju svoje potrebe, žudnje, sklonosti i afinitete, nego isključivo kao produžetke vlastitoga sebstva ili kao poligone pomoću kojih će doći do zadanoga cilja svjedoči o njegovoj *dubokoj indiferentnosti, hladnoći, i proračunatosti, koji se skrivaju iza blještave maske: Narcis nas pokušava očarati, zavesti, blješti svojom gorljivošću i zanesenošću, spolnom zavodljivošću* (Žižek 1986: 316). Teško je u ovome trenutku ne prisjetiti se Titova ponašanja naspram Regine dok je bio u procesu zadobivanja njezine naklonosti, a koji gotovo u potpunosti slijedi navedeni žižekovski obrazac. Lasch pak navodi sljedeće sekundarne karakteristike narcizma: *lažni samouvid, proračunata zavodljivost, nervozni, samooptužujući humor* (Lasch 1986: 37), a to su sve mehanizmi koje Dorčić koristi u proračunatom flertovanju s Reginom: glumi skromnoga, zbunjenoga, intelektualno nastrojenoga mladića, humorno se osvrće na vlastitu nespretnost te skromno porijeklo.

¹⁹ – *Ne trpi me! Što drugo ja ne bih znao reći.*

– *Ništa mu od mene nije pravo. Ako ja ustvrdim, da je nešto bijelo, on će kao bijesan dokazivati, da nije bijelo, nego crno ili barem zeleno... pa makar da je bijelo, kao što je dan bijel* (Novak 1960: 61).

Ovdje je posrijedi tipičan narcistički odnos u kojem se drugi demonizira kao zavidan na Narcisa.

²⁰ Žižek bi rekao kako je posrijedi otuđeni tip uživanja jer subjekt sada traži od Drugoga da mu prizna njegovo vlastito uživanje (vidi Žižek 1986: 317).

Vrhunac narcističkih poriva ogleda se u izricanju smrtne presude osuđeniku za kojega je obrana uspjela dokazati da je nevin. Iz razloga što želi pokazati koliko je (ne) moćan, Tito šalje čovjeka na vješala, iz čega probija neprestani osjećaj manje vrijednosti, što izvrsno ilustrira prizor kada opovrgavanje optužbe, koje vrši obrana, doživljava kao napad na sebe. Zbog vlastite nesigurnosti Narcis svaki napad shvaća kao napad na vlastito sebstvo. Lasch je dobro zaključio, pozivajući se na Školu objektnih odnosa, kako je *narcizam prvenstveno obrana od agresivnih poriva a ne sebeljublja* (Lasch 1986: 36) jer je on *ustvari nemoćan, preplašeni subjekt, žrtva krutog, nesavladivog superega, subjekt koji se ne može snaći, koji je suočen s nedostižnim zahtjevima okoline i sa svojom vlastitom agresivnošću* (Žižek 1986: 318). U konačnici dolazi do rasapa njegove ličnosti, odnosno potpunoga psihotičnoga kolapsa, kada nesvjesni impulsi probijaju na površini, a samoagresija, kroz neprestano konzumiranje alkohola i opijata, doseže svoj vrhunac. Žižekovskim riječima rečeno, a što proizlazi iz cjelokupne analize, u slučaju Tita Dorčića ne dolazi do prijeko potrebnoga odmaka i diferencijacije između ega, idealnoga Ja i idealnoga objekta (vidi Žižek 1986: 317), nego su tri skupine ostale međusobno neizdiferencirane i međusobno isprepletene pa subjekt ne može ispravno poimati svijet što ga okružuje.

3. Zaključak

Problematika narcizma u romanu *Tito Dorčić* neraskidivo je vezana uz složenu društvenu problematiku, odnosno odnos društvenih klasa te njihov međusoban antagonizam. Pripadnici Frankfurtske škole, napose Adorno, Horkheimer, Fromm i Marcuse, svaki na svoj način, iznijeli su tvrdnje kako je veza obitelji i društva uvijek reverzibilna pa je obitelj uključena u društvene procese i kretanja, koje se odražavaju na sve pore odnosa unutar nje. Obitelj je, dakle, neizostavno uključena u društvene te ekonomske strukture. Dok su pripadnici Frankfurtske škole, na frejdovskoj liniji, kao i neki njihovi sljedbenici poput Christophera Lascha, sagledavali narcizam u negativnom svjetlu kao pojavu koja je nastala opadanjem važnosti nukleusne patrijarhalne obitelji te usponom kapitalizma, masovnih medija te napose masovne kulture koji su prouzročili da se pojedinac sve više poistovjećuje s kolektivnim društvenim snagama, Novakov roman još uvijek ostaje u domeni devetnaestostoljetne patrijarhalne nukleusne obitelji. Međutim, *Tito Dorčić* razmatra, među ostalim, i jednu od ključnih tema romana hrvatskoga realizma – konsolidaciju staleža te staleške strukture onovremenoga društva te različite oblike klasnih antagonizama koji su uvjetovani nejednakom raspodjelom društvene moći. U klasičnoj nukleusnoj obitelji na mjestu simboličkoga poistovjećivanja stoje roditelji, napose otac kao autoritativni *pater familias*, a istovjetnu situaciju možemo pratiti i u Novakovu romanu. Na taj način sin postaje objekt u kompleksnoj igri klasnih antagonizama i sukoba kao sredstvo kojim otac nastoji kompenzirati vlastite neostvarene ambicije, napose za boljim društvenim pozicioniranjem.

Formiranje sebstva prvenstveno započinje kroz subjektive preedipske i edipske objektivne odnose s osobama s kojima je bio u najizravnijoj interakciji, što znači s ocem i majkom, a u našem slučaju napose s ocem jer je majka svedena na pasivan te utišan ženski princip, pa odnos obitelji Dorčić naspram svoje i ostalih klasa te njezin položaj u društvenim kretanjima i dinamizmu izravno utječe na principe odgoja djeteta. Stoga se psihoanalitičko, napose kohutovsko poimanje narcizma pokazalo izrazito korisnim u seciranju složenih obiteljskim odnosa koji su pak usmjereni društvenim strujanjima. Proizlazi kako je narcizam u razmatranom slučaju izravno rezultat ne samo intrapsihičkih tvorbi, što je Jessica Benjamin inače prigovarala Freudovu te Lacanovu hipotetskom sebstvu nastalom na hegelovskim premisama, nego uključuje i inter-subjektivne odnose.

Izvori

Novak, Vjenceslav, *Tito Dorčić*, Mladost, Zagreb, 1960.

Literatura

- Barac, Antun, "Vjenceslav Novak (1859-1905)", u: *Djela 1*, Zora – državno izdavačko poduzeće Hrvatske, Zagreb, 1951., str. 7–23.
- Benjamin, Jessica, *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism & the Problem of Domination*, Phanteon Books, New York, 1988.
- Diamond, Diana, "Narcissism as a Clinical and Social Phenomenon", u: *Relatedness, Self-Definition and Mental Representation: Essays in Honor of Sidney J. Blatt*, Bruner i Routledge, New York, 2004.
- Durić, Dejan, "Žudnja Drugoga i *Jouissance* Drugoga. O jednom psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić Vjenceslava Novaka*", *Fluminensia*, god. 23, br. 1., Rijeka, 2011., str. 101–116.
- Elliott, Anthony, *Psychoanalytic Theory: An Introduction*, Duke University Press, Durham, 2002.
- Evans, Dylan, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, Routledge, London i New York, 1996.
- Freud, Sigmund, "Prilog uvodu u narcizam", u: *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 41–69.
- Holmes, Jeremy, *Narcizam*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
- Kohut, Heinz, *Analiza sebstva*, Naprijed, Zagreb, 1990.
- Lasch, Christopher, *Narcistička kultura: američki život u doba smanjenih očekivanja*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Marcuse, Herbert, *Eros i civilizacija*, Naprijed, Zagreb, 1985.

- Mitchell, Stephan A. i Black Margaret J., *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought*, Basic Books, New York, 1995.
- Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskoga romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1999.
- Segal, Julia, *Melanie Klein*, SAGE Publications, London, 1992.
- Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti, knjiga 2, Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- Whitebook, Joel, *Perversion and Utopia: A Study in Psychoanalysis and Critical Theory*, The MIT Press, Cambridge i London, 1995.
- Žižek, Slavoj, "Patološki Narcis kao društveno nužni oblik subjektivnosti", u: *Narcistička kultura: američki život u doba smanjenih očekivanja*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 309–336.
- Živančević, Milorad i Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti, knjiga 4, Ilirizam; realizam*, Liber i Mladost, Zagreb, 1974.

SUMMARY

Dejan Durić

GRANDIOSE SELF. ON ANOTHER PSYCHOANALYTIC ASPECT OF THE NOVEL *TITO DORČIĆ* WRITTEN BY VJENCESLAV NOVAK

The issue of desire of the Other and *jouissance* Other, that were designed in the paper *Desire of the Other and jouissance Other. A psychoanalytic aspect of the novel Tito Dorčić written by Vjenceslav Novak*, is a complex issue of narcissism and narcissistic self, which will be discussed in this paper in the context of Kohut's self psychology and his settings on the grandiose self and idealized parental figure. The formation of the self begins through the subject's pre-Oedipal and Oedipal relations with the people he/she was in the most direct interaction, which means the father and the mother, and in our case, especially his father because the mother is reduced to a passive and muted feminine principle. Therefore, the relationship of family Dorčić against their class and other classes as well as their position in the social movement and dynamism have a direct impact on the principles of education; and a problem of narcissism is closely associated with the family and social interaction.

Keywords: *narcissism; family; grandiose self; the objects of the self; the idealized parental image; realism; Vjenceslav Novak*